

MONEDE BIZANTINE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DE LA OLTINA - „CAPU DEALULUI”

Gabriel CUSTUREA

Cuvinte cheie: *Imperiul Bizantin, monede bizantine, Dobrogea*

Keywords: *Byzantine Empire; Byzantine coins, Dobrudja*

The author presents a number of 101 Byzantine coins coming from private collections, discovered in the archaeological site of Capu-Dealului, Oltina county.

The 6th cent. monetary discoveries comprise 33rd pieces. Based on the study of these pieces, the author believes that the settlement ceased its existence after the year 570 or 594/95, because of the Avar-Slaves attacks.

For the 10th and 11th centuries, according to the monetary discoveries, the author believes that the settlement was inhabited the same way like other similar settlement from the area; Capidava settlement, for example. Although Capidava will be attacked by the Petcheneg invasions from the year 1036, it will be inhabited until the end of the 11th cent. It is a fact proved by the help of 5 (five) seals discovered there.

Numărul important de monede de care dispunem în acest moment (101 exemplare) ne îndeamnă să continuăm publicarea descoperirilor întâmplătoare din situl arheologic de la Oltina¹. Deși în inventarele MINAC se găsesc piese numismatice și arheologice mai timpurii² recoltate de pe suprafața așezării de aici, ne vom limita analiza numai la cele de perioadă bizantină. Piesele au fost depistate și studiate în mai multe colecții private unele urmând a fi achiziționate de muzeul constănțean.

În acest moment numărul monedelor bizantine din secolul al VI-lea a ajuns la 33 de exemplare. Fără să avem certitudinea, datorită numărului încă mic de monede, cât și provenienței lor din colecții private, putem avansa o ipoteză privind existența așezării în secolul al VI-lea, și anume: revigorarea viețuirii în zonă la începutul acestui secol și continuarea ei timp de câteva decenii, până la

---

¹ CUSTUREA, 2000-2001, p. 583-594; CUSTUREA, 2006, p. 415-421; CUSTUREA, 2008, p. 546, nr. 210, 211.

² Monede din sec. II-IV și piese arheologice din metal sunt încă inedite. Pentru o contragreutate din plumb datată în sec. IV-VI vezi MOTOTOLEA 2003.

sfârșitul anilor '70, cel mult, până după anul 594/95, data ultimei descoperiri monetare. Dispariția așezării se poate datora atacurilor avaro slave din intervalul menționat³. Subliniem că rândurile de mai sus rămân o simplă ipoteză până la confirmarea sau infirmarea adusă de viitoarele descoperiri în context arheologic clar.

Pentru perioada mai târzie a secolelor X-XI, cu cele peste 200 monede descoperite și un mic depozit⁴, așezarea de la Capu Dealului se înscrie între punctele semnificative de pe harta descoperirilor dobrogene. Până în acest moment avem cunoștință de un număr de 111 localități în care au fost găsite astfel de monede. Ținem însă să subliniem că în 43 dintre acestea s-a găsit doar câte o singură monedă, iar loturile monetare sunt foarte inegale și cu proveniență foarte diferită. Este suficient să amintim doar câteva dintre ele: Păcuiul lui Soare, Capidava, Dinogetia, Isaccea, Nufăru, Skala cu proveniență preponderent din săpături sistematice, dar și din colecții private, Capu Dealului, Iglia din colecții private, sau săpături punctuale și colecții private cum este cazul descoperirilor de la Silistra, Constanța, Mangalia, ca să cităm cele mai importante așezări. Se observă că linia Dunării se individualizează cu cele mai multe și mai dezvoltate așezări, între care unele de talie urbană – Silistra- Dristra, Păcuiul lui Soare, Dinogetia, Isaccea, Nufăru -, urmate de altele – Capu Dealului, Capidava – cu descoperiri notabile și, în sfârșit situri de mai mică importanță – Canlia, Hârșova, Niculițel, Tulcea. Pe litoral schelele maritime cu descoperiri monetare de cca. 100-200 piese – Constanța, Mangalia, Balcic, Caliacra, Cavarna, Varna – nu se mai ridică la importanța pe care au avut-o în secolul al VI-lea. În sfârșit, în interiorul provinciei este de amintit până în acest moment doar așezarea de la Skala cu descoperiri izolate semnificative și două depozite monetare⁵.

Practic, dintre cele 111 localități inventariate doar un număr de 15-20 pot alcătui eșantioane de luat în calcul, pe baza cărora se poate face o analiza a circulației monedei bizantine pe teritoriul dobrogean, iar dintre ele numai câteva se pot compara cu situația de la Preslav, Atena și Corint.

Revenind la așezarea de la Capu Dealului, în lumina descoperirilor monetare se poate avansa următoarea ipoteză: repopularea zonei pare să aibă loc la sfârșitul secolului al IX-lea – începutul secolului al X-lea, nu se știe la ce nivel, fapt atestat atât de descoperirile monetare – emisiuni de la Theophil și Leon VI⁶ -, cât și de unele descoperiri de ceramică specifică perioadei - cenușie și decorată cu vopsea⁷. În acest caz, evoluția așezării de la Capu Dealului ar fi analogă, în linii mari, cu aceea de la Capidava, unde în urmă cu mai mulți ani se constata existența unui material ceramic din sec. al X-lea⁸, iar recent au fost publicate și monede din aceeași perioadă⁹.

³ VULPE, BARNEA, 1968, p. 431-436; POENARU-BORDEA, OCHEȘEANU, 1980, p. 390.

⁴ CUSTUREA, MATEI, 2002-2003, p. 433-438.

⁵ IOTOV, ATANASOV, 1998, p.126-134; 177-192.

⁶ CUSTUREA, 2000-2001, p. 591; VERTAN, CUSTUREA, 1995-1996, p. 318, nr. 1610, p. 320, nr. 1640, ultima piesă provenind dintr-o colecție privată a fost inițial publicată ca „*passim*”.

⁷ Materiale încă inedite.

⁸ FLORESCU, 1967, p. 259-267; FLORESCU, 1986, p. 171-177; FLORESCU, CIOBANU, 1972, p. 387; FLORESCU, COVECEF, 1988-1989, p. 242-243.

⁹ GÂNDILĂ, 2007, p. 615-616, nr. 64, 65.

Pentru secolul al XI-lea, pe baza descoperirilor numismatice și sfragistice, vom încerca să schițăm un nou scenariu. Trebuie să amintim că primele ipoteze privind locuirea în așezarea de la Capu Dealului au fost premature¹⁰ fiind infirmate de un nou lot monetar apărut ulterior¹¹. Monedele pe care le prezentăm aici nu schimbă în mod esențial datele problemei. Coroborându-le cu sigiliile depistate în zonă, dar provenind tot din colecții private, putem încerca unele nuanțări. Până în acest moment nu avem nici o piesă anonimă din clasa A1, dar există un fragment de tezaur compus din monede de argint de la Ioan Tzimiskes¹². Pentru anii 976-1028 în așezare au fost descoperite 108 monede, un număr destul de ridicat pentru așezările dobrogene. Domnia lui Roman III reprezentată printr-un număr de 48 monede ne duce la un coeficient de 8 monede/an domnie, ceea ce înseamnă o creștere de circa 400% față de domnia precedentă. Este un caz obișnuit în circulația monetară din provincie, fapt probabil datorat creșterii plăților în bani din cauza abolirii impozitului allelengyon. În timpul domniei lui Mihail IV volumul circulației monetare scade la un coeficient de 2,38 monedă/an domnie, ceea ce reprezintă doar 30% din volumul domniei precedente. Astfel, putem aprecia, cu destulă siguranță, că așezarea de aici a fost afectată de invazia pecenegă din anul 1036, ca și Dinogetia sau Dervent, cea din urmă, distrusă cu această ocazie. În lipsa săpăturilor de anvergură nu ne putem da seama de amploarea impactului. Situația se prezintă și mai dificilă în timpul domniei lui Constantin IX, când coeficientul monedă/an domnie ajunge la 0,89, adică 37% din volumul domniei precedente. În lipsa altor materiale probatoare, este fără nici o îndoială că mișcările pecenege, pașnice ale lui Kegen sau violente ale lui Tyrach, își pun amprenta pe circulația monetară din așezare. Domniile următoare se află și ele pe aceeași pantă descendentă. Din cauza numărului mic de piese date în a doua jumătate a secolului al XI-lea nu vom insista cu analiza. Trebuie să remarcăm faptul că deși descoperirile monetare nu ne furnizează prea multe date, totuși cele cinci sigilii descoperite în zonă - unul publicat¹³, alte patru încă inedite¹⁴-, susțin ipoteza perpetuării locuirii în așezarea de la Capu Dealului până spre sfârșitul secolului al XI-lea.

Din analiza descoperirilor monetare se observă că circulația monetară din așezarea de aici se încadrează în modelul provincial așa cum a rezultat el din analiza a peste 10.000 de monede¹⁵, contextul prezentând analogii cu acela din regiunea Șumen și parțial – până la distrugerea așezării – cu acela de la Capidava. Dacă în regiunea Șumen se instalează pecenegii¹⁶ și circulația monetară devine episodică¹⁷, nu cunoaștem cauzele determinante ale situației de la Capu Dealului.

Cercetările sistematice viitoare vor da, cu siguranță, mai mult temei și precizie ipotezelor pe care le-am expus în lucrarea noastră.

¹⁰ MĂNUCU ADAMEȘTEANU, 2001, p. 109, 128, fără să citeze sursa face aprecieri pe baza unui lot monetar ce se afla în curs de publicare; CUSTUREA, 2000-2001, p. 589-590

¹¹ CUSTUREA, 2006, p. 415-421.

¹² CUSTUREA, MATEI, 2002-2003, p. 433-438.

¹³ CHIRIAC, 2000-2001, p. 343-348

¹⁴ CHIRIAC, MATEI, 2001; *Idem*, 2002.

¹⁵ CUSTUREA, 2000, p. 105-130; vezi și MANUCU ADAMEȘTEANU, 2001, p. 87-162.

¹⁶ IORDANOV, 1992, p. 79-92; IORDANOV, 1998, p. 96-102

¹⁷ IORDANOV, 1987, p.189, tab.II, p. 192-193; JEKOVA, 2003-2005, p. 167-170

CATALOG

Justinus I

var: în cruce 2 puncte.

1. AE ↘ 7,55 g., 24,5 mm,
MIBE, p. 100, nr. 42 a, K,
NIK, B, a: 518-527.
2. AE ↓ 7,77 g., 26 x 24 mm,
MIBE, p. 102, nr. 56, K,
KYZ, a: 518-527

- DOW, III, 2, p. 653, cls. A₂, var. 7.
11. AE ↓ 10,50 g, 31 x 30 mm.
  12. AE ↓ 8,25 g, 32 x 29 mm.
- DOW, III, 2, p. 654, cls.A, var. 9(27).

Justinianus I

3. AE ↙ 7,74 g, 25 mm,
MIBE, p. 128, nr. 90, K,
CON, ?, a: 527-537
4. AE ↓ 11,87 g, 30 x 28 mm,
MIBE, p. 129, nr. 95 a, M,
CON, A, a: XII?=538/39?
5. AE ↓ 5,93 g, 21 x 18 mm,
MIBE, p. 133, nr. 99, I,
CON, a: X/III=540/41.
6. AE ↑ 8,62 g., 25 x 24 mm,
MIBE, p. 141, nr. 121a, K,
KYZ, a: X/II/II = 544/45.
7. AE ↖ 4,83 g., 16x15 mm,
MIBE, p. 138, nr. 118a, I,
NIK, a: X/X/X/= 556/57.

13. AE ↓ 14,51 g, 32 x 30 mm.
- DOW III, 2, p. 654(673)cls. A₂, var. 9
(48 sau 49).
14. AE ↓ 14,64 g, 33 x 30 mm,
  15. AE ↓ 8,64 g,, 30,5 mm,
perforată
- DOW, III, 2, p. 650-658, cls.A₂,
var. 2 - 19a.
16. AE ↓ 12,80 g, 30,5 x 28 mm.
- DOW, III, 2, p.658-661, cls A₂, var.
20-24a.
17. AE ↓ 12,89 g, 30 x 27 mm.
- DOW III, 2, p. 659, cls.A₃, var.24.
18. AE ↖ 12,67 g, 30,5 mm.

Justinus II

8. AE ↑ 12,20 g., 28 mm,
MIB, II, p. 94, nr. 43a, M,
CON, Δ, a: ☉ = 570/71.

19. AE ↓ 12,25 g, 30,5 x 28 mm.
20. AE ↓ 10,63 g, 29,5 x 27 mm.
21. AE ↓ 9,15 g, 27,5 mm.

Vasile II-Constantin VIII

DOW, III, 2, p. 650, cls.A₂,var 1

9. AE ↓ 13,08 g, 33,5 mm.
10. AE ↓ 12,47 g, 30,5 x 29,5 mm,

22. AE ↖ 9,11 g, 28 x 25 mm.
23. AE ↓ 8,61 g, 28,5 mm.
24. AE ↓ 8,04 g, 29 x 26,5 mm.
dublă frapă Av-Rv.

25. AE ↓ 7,46 g, 27 x 24 mm.
26. AE ↓ 7,27 g, 28 x 26,5 mm,
dublă frapă Rv.
DOW, III, 2, p. 662, cls. A₂, var. 26.
27. AE ↓ 16,28 g, 32 mm.
28. AE ↖ 11,88 g, 30 mm.
DOW, III, 2, p. 663, cls. A₃, var. 32.
29. AE ↓ 11,60 g, 27,5 mm.
DOW, III, 2, p. 665(668), cls.A₂(³)
var. 35(41).
30. AE ↓ 7,23 g, 27,5 mm.
DOW, III, 2, p. 665, cls. A₃, var. 39.
31. AE ↓ 9,41 g, 28 x 26 mm.
32. AE ↓ 8,82 g, 28 x 26,5 mm.
33. AE ↓ 7,51 g, 26 mm.
34. AE ↓ 6,96 g, 26,5 x 24,5 g.
35. AE ↓ 4,04 g, 24 x 33 mm.
DOW, III, 2, p. 665(666), cls.A₃,
var.39(40).
36. AE ↓ 9,51 g, 27 x 26 mm.
37. AE ↓ 9,13 g, 27 x 26 mm,
dublă frapă Av-Rv.
38. AE ↓ 8,60 g, 26,5 x 24,5 mm.
39. AE ↓ 6,94 g, 27,5 x 25 mm.
DOW, III,2, p.666, cls.A₃, var. 40.
40. AE ↓ 10,60 g, 28,5 x 27 mm.
41. AE ↓ 9,02 g, 27 x 25,5 mm.
42. AE ↙ 8,55 g, 30,5 x 25 mm.
43. AE ↓ 8,02 g, 30 x 29 mm.
44. AE ↓ 7,52 g, 26 mm.
45. AE ↗ 7,16 g, 28,5 x 26,5 mm.
46. AE ↓ 5,30 g, 25 mm.
DOW, III, 2,p.667,cls.A₃,var. 40a.
47. AE ↓ 13,48 g, 28 x 26 mm.
48. AE ↓ 11,70 g, 29 x 25 mm.
49. AE ↓ 10,03 g, 28 x 26 mm.
50. AE ↓ 9,75 g, 32 x 30,5 mm.
51. AE ↓ 8,20 g, 27 x 25,5 mm.
52. AE ↓ 5,44 g, 26 x 24 mm.
DOW, III, 2, p.668,cls.A₃, var.41
53. AE ↓ 7,50 g, 27,5 mm,
dublă frapă Rv.
DOW, III, 2, p. 671, cls.A₂, var.45.
54. AE ↙ 9,31 g, 30 x 28 mm.
DOW, III, 2, p. 671, cls.A₃, var. 47.
55. AE ↙ 10,98 g, 30 x 27 mm.
DOW, III, 2, p. 673, cls.A₂,var.49.
56. AE ↓ 14,09 g, 32 mm.
DOW, III,2, p. 649-675, cls.A₂-A₃
57. AE ↓ 15,38 g, 30 mm.

58. AE ↓ 14,92 g, 30,5 mm.
59. AE ↓ 12,86 g, 29,5 mm.
60. AE ↓ 12,52 g, 30 mm.
61. AE ↓ 12,52 g, 32 x 27,5 mm.
62. AE ↓ 11,34 g, 31 mm.
63. AE ↓ 6,97 g, 26 mm.
64. AE ↑ 6,82 g, 28,5 x 27,5 mm.
65. AE ↑ 6,35 g, 29,5 x 27,5 mm.
Av. Iisus Christos bust; cu Evanghelia.
În cruce 2 pct., în Evanghelia 1 pct.
+ M ...
ΙΘ Χ
Rv+ Ιης.../■ ΙΣΤ.../ΛΣΙΓΕ/ΩΙΙΣΛ...
66. AE ↓ 9,19 g, 27,5 mm.
Av. Iisus Christos bust; cu Evanghelia.
Rv ... ΙΛΙΙΙ/ΙΑΙΓΛΛ/... ΛΕΥ/...
67. AE ↓ 3,82 g, 24 mm
imitație Zlatarița
- Roman III**
DOW, III, 2, p. 676, cls.B.
68. AE ↓ 12,86 g, 32 x 30,5 mm.
69. AE ↙ 12,62 g, 32 x 28 mm,
surfrapare
70. AE ↓ 11,64 g, 32 x 29 mm.
71. AE ↓ 11,25 g, 31 x 27 mm.
72. AE ↓ 10,55 g, 27 mm,
dublă frapă Rv.
73. AE ↓ 10,43 g, 27 x 25,5 mm,
turnată?
74. AE ↓ 10,33 g, 30,5 x 26,5 mm,
surfrapare pe cls.A, Rv/Rv.
75. AE ↓ 10,32 g, 28,5 x 24,5 mm.
76. AE ↓ 9,94 g, 29 mm.
77. AE ↙ 9,73 g, 31 x 27 mm,
surfrapare pe cls. A, Rv/Rv.
78. AE ↓ 9,52 g, 29 x 27,5 mm.
79. AE ↓ 9,52 g, 28 mm.
80. AE ↓ 9,45 g, 27 mm.
81. AE ↓ 8,95 g, 31,5 mm.
82. AE ↓ 8,41 g, 29,5 x 27,5 mm.
83. AE ↓ 7,75 g, 28,5 x 26 mm.
84. AE ↓ 7,17 g, 27 mm.
85. AE ↓ 6,80 g, 29,5 x 28,5 mm,
dublă frapă Rv.
86. AE ↓ 4,47 g, 28 x 25 mm, ruptă,
dublă frapă Rv.
- Mihail IV**
DOW, III, 2, p. 681, cls.C.
87. AE ↙ 10,90 g, 28,5 x 26 mm.
88. AE ↓ 10,72 g, 27,5 x 25,5 mm,
dublă frapă Rv.
89. AE ↓ 9,70 g, 28 mm.
90. AE ↓ 9,64 g, 29 x 26,5 mm.
dublă frapă Rv.

91. AE ↓ 9,03 g, 28 x 26 mm.

92. AE ↓ 8,67 g, 27 x 24 mm.

93. AE ↓ 7,82 g, 27 x 24,5 mm.

94. AE ↓ 7,63 g, 26,5 x 24,5 mm,
dublă frapă Rv.

95. AE ↓ 6,75 g, 28 x 25 mm.

Constantin IX

DOW, III; 2, p. 685, cls.D.

96. AE ↓ 11,88 g, 27,5 x 25 mm.

97. AE ↓ 9,46 g, 28,5 x 27,5 mm,
surfrapare pe cls. C.

98. AE ↓ 8,23 g, 28 x 26,5 mm,
surfrapare pe cls. C.

99. AE ↓ 8,00 g, 28,5 x 24,5 mm.

100. AE ↙ 6,93 g, 30,5 x 27 mm,
dublă frapă Rv.

101. AE ↓ 5,01 g, 26 mm, turnată.

DESCOPERIRILE MONETARE DIN AȘEZAREA DE LA CAPU DEALULUI

Emitent	Nominal	Nr. piese	Observații
Anastasius I	follis 1/2 follis	3 1	
Justinus I	follis 1/2 follis	4 5	
Justinianus I	7 follis 1/2 follis 1/4 follis	7 4 2	25 AE, tezaur descoperit în 1912; loc nesigur de descoperire
Justinus II	follis 1/2 follis	4 2	
Mauriciu Tiberiu	1/2 follis	1	
Theophilus	follis 1/2 follis	1 1	
Leon VI	follis	2	
Constantin VII	solidus (fals)	1	loc nesigur de descoperire
Ioan Tzimiskes	miliaresion	3	tezaur
Vasile II - Constantin VIII	follis	108	
Roman III	follis	48	
Mihail IV	follis	19	
Constantin IX	follis	16	
Constantin X	follis	3	
Roman IV	follis	1	
Nicefor III	follis	1	

BIBLIOGRAFIE

CHIRIAC 2000-2001 – C. Chiriac, *Un sigiliu bizantin inedit descoperit la Oltina (jud. Constanța)*, ArhMold 23-24 (2000-2001), p. 343-348.

CHIRIAC, MATEI 2001 – C. Chiriac, I. Matei, *Sigilii bizantine recent descoperite în Dobrogea*, comunicare la Al XVIII-lea Simpozion Național de Numismatică – Constanța, 2001.

CHIRIAC, MATEI 2002 – C. Chiriac, I. Matei, *Sigilii bizantine inedite descoperite în Dobrogea*, comunicare la sesiunea „Pontica”, Constanța 2002.

CUSTUREA 2000 – G. Custurea, *Circulația monedei bizantine în Dobrogea (sec. IX-XI)*, Constanța.

CUSTUREA 2000-2001 – G. Custurea, *Descoperiri arheologice și numismatice de pe raza localității Satu Nou (com. Oltina, jud. Constanța)*, Pontica 33-34 (2000-2001), p. 583-594.

CUSTUREA, MATEI 2002-2003 – G. Custurea, I. Matei, *Un tezaur monetar bizantin descoperit în Dobrogea*, Pontica 35-36 (2002-2003), p. 433-438.

CUSTUREA 2006 – G. Custurea, *Noi descoperiri monetare bizantine din așezarea de la Capu Dealului-Oltina*, Pontica 39 (2006), p. 415-421.

CUSTUREA 2008 – G. Custurea, *Noi descoperiri monetare bizantine din Dobrogea (sec. V-VII)*, Pontica 41 (2008), p. 533-562.

FLORESCU 1967 – R. Florescu, *Date noi de la Capidava*, Apulum 6 (1967), p. 259-257.

FLORESCU, CIOBANU 1972 – R. Florescu, R. Ciobanu, *Problema stăpânirii bizantine și nordul Dobrogei în sec. IX-XI*, Pontica 5 (1972), p. 381-400.

FLORESCU 1986 – R. Florescu, *Limesul dunărean bizantin în vremea dinastiilor isauriană și macedoneană*, Pontica 19 (1986), p. 171-177.

FLORESCU, COVACEF 1988-1989 – R. Florescu, Z. Covacef, *Stratigrafia Capidavei romane târzii și feudale timpurii*, Pontica 21-22 (1988-1989), p. 197-247.

GÂNDILĂ 2007 – A. Gândilă, *Greek imperial, Roman, Byzantine and Ottoman Coin Finds from Capidava (1966-2006) in the Collection of the National History Museum of Romania*, Pontica 40 (2007), p. 607-623.

IORDANOV 1987 – I. Iordanov, *Dobrudža (491-1092) – Selon les données de la numismatique et de la sphragistique*, în *Dobrudza. Études ethnoculturelles*, Sofia, p. 182-207.

IORDANOV 1992 – I. Iordanov, *Sceau d'archonte de ΠΑΤΖΙΝΑΚΙΑ du XIe siècle*, EB 28 (1992) 2, p. 79-92.

IORDANOV 1998 – I. Iordanov, *Peceatite na Ioan Kegen magister i archont na Pecenegija (1050-1051)*, NSfr 1 (1998), p. 96-102.

IOTOV, ATANASOV 1998 – V. Iotov, G. Atanasov, *Skala. Krepost ot X-XI v.s. Kladenți, Tervelsko*, Sofia.

JEKOVA 2003-2005 – J. Jekova, *Evoluția circulației monetare în Șumenul medieval și regiunea învecinată în perioada 971-1204*, CN 9-11 (2003-2005), p. 167-182.

MANUCU-ADAMEȘTEANU 2001 – Gh. Mănușcu-Adameșteanu, *Istoria Dobrogei în perioada 969-1204. Contribuții arheologice și numismatice*, București.

MOTOTOLEA 2003 – A. Mototolea, *Ponduri romano bizantine din colecția MINAC*, comunicare la sesiunea „Pontica”, Constanța, 2003.

POENARU BORDEA, OCHEȘEANU 1980 – Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *Probleme istorice dobrogene (secolele VI-VII) în lumina monedelor bizantine din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, SCIVA 31 (1980), 3, p. 377-398.

VERTAN, CUSTUREA 1995-1996 – A. Vertan, G. Custurea, *Descoperiri monetare în Dobrogea (X)*, Pontica 28-29 (1995-1996), p. 309-321.

VULPE, BARNEA 1968 – R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei. II. Romanii la Dunărea de Jos*, București.

Pl. I

Pl. I